

Криміналістична класифікація кримінальних правопорушень, пов'язаних із контрабандою

Юрій Ковальов *

* Канд. юрид. наук, докторант ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Харків, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-9159-4499>, e-mail: koval.98819@gmail.com

DOI: 10.32353/khrife.1.2025.07 УДК 343.985(477)

Надійшло 10.03.2025 / Рецензовано 15.03.2025 / Прийнято до друку 26.03.2025 / Доступно онлайн 31.03.2025

Мета статті — на підставі найбільш значущих криміналістичних ознак розробити криміналістичну класифікацію кримінальних правопорушень, пов'язаних із контрабандою. Методологічним підґрунтям дослідження є загальнонаукові та спеціальні наукові методи. Окрема група кримінальних правопорушень, що посягають на суспільні відносини у сфері забезпечення господарської діяльності, пов'язана з контрабандою. Цей вид кримінальних правопорушень (попри наявність певних спільних ознак) охоплює доволі різноманітні види й форми кримінально протиправної діяльності. Це передусім стосується особливостей предмета контрабанди і способів учинення кримінальних правопорушень. На підставі узагальнення теоретичних підходів до проведення криміналістичної класифікації кримінальних правопорушень обґрунтовано необхідність застосування підходу, який під час дослідження правових явищ передбачає одночасне врахування ознак як кримінально-правових, що є базовими, так і криміналістично значущих. Основними класифікаційними критеріями кримінальних правопорушень, пов'язаних із контрабандою, ми вважаємо: 1) спосіб реалізації злочинного умислу контрабандистів; 2) особливості предмета контрабанди. За способом реалізації можна виокремити такі групи кримінальних правопорушень: 1) учинені із приховуванням предметів контрабанди від контролю митників (із застосуванням допоміжних знарядь і засобів); 2) реалізовані поза митним контролем. За особливостями

предмета контрабанди запропоновано виокремлювати кримінальні правопорушення, пов'язані з незаконним переміщенням через кордон об'єктів, визначених у ст. 201, 201-1, 201-3, 201-4 Кримінального кодексу України. За можливістю поширення та перебування у вільному обігу предметів контрабанди досліджувані кримінальні правопорушення можна об'єднати у дві самостійні групи: 1) кримінальні правопорушення, предметом яких є речі, не вилучені законом із вільного обігу; 2) кримінальні правопорушення, предметом контрабанди яких є обмежені або вилучені законом із цивільного обігу товари, речовини й засоби.

Ключові слова: контрабанда; криміналістична класифікація; кримінальне правопорушення; злочин; види та групи кримінальних правопорушень; криміналістична методика.

Постановка наукової проблеми

Контрабанда — явище доволі тривіальне, адже із розвитком економічних і митних відносин люди невпинно відшукували нові способи оминати закон з метою уникнути сплати митних зборів, транспортувати товари поза контролем державних органів. Упродовж розвитку системи правових засад, покладених в основу протидії контрабанді, влада запроваджувала відповідні правові заходи, зокрема кримінально-правові. У сучасний період розвитку правових підвалин протидії злочинності й наукового обґрунтування цієї діяльності питання ефективного розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із контрабандою, неодноразово ставали предметом досліджень. Утім, деякі з них не повною мірою узгоджуються з чинними доктринами кримінального права та кримінального процесу, а деякі обмежені лише описовими рекомендаціями. Це свідчить про потребу ретельного дослідження, перегляду й наукового обґрунтування окремих досліджень, предметом яких ставали рекомендації

щодо криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із контрабандою.

Під час розроблення рекомендацій із криміналістичного забезпечення розслідування групи кримінальних правопорушень усталено звертаються до їхньої криміналістичної класифікації. Криміналістична класифікація кримінальних правопорушень, визначаючи найбільш загальні та типові характеристики досліджуваних явищ, порівнюючи їх із подібними та відмежовуючи від решти, дає змогу глибше вивчити саме явище, його вплив на інші процеси й можливі напрями подальшого розвитку. Водночас (для ефективного виконання цієї функції) будь-яка класифікація має бути достовірною за внутрішнім змістом і правильно структурованою зовні. Іншими словами, вона повинна ґрунтуватися на законах діалектичної та формальної логіки¹.

Криміналістична класифікація злочинів — це їх диференціювання або систематизування за критеріями, що мають криміналістичне значення. Вона сприяє формуванню криміналістичних

1 Кривоченко Л. М. Класифікація злочинів за ступенем тяжкості у Кримінальному кодексі України : монографія. Київ, 2010. С. 15.

характеристик злочинів і розробленню спеціалізованих методик розслідування². Як слушно зазначає В. Тіщенко, криміналістична класифікація злочинів дає змогу здійснити всебічний аналіз виокремлених категорій суспільно небезпечних діянь, узагальнити їхні криміналістично значущі ознаки та сформувати відповідні криміналістичні характеристики. Вона також сприяє розробленню методик розслідування різного рівня: міжвидових, видових, групових і позавидових, що забезпечує їх ефективне застосування в конкретних слідчих ситуаціях³.

Зважаючи на доволі недавні зміни й доповнення⁴ Кримінального кодексу України (далі — КК) статтями 201, 201-1, 201-3, 201-4⁵, уважаємо доцільним класифікувати злочини, пов'язані з контрабандою. Оскільки більшість науковців обґрунтовують можливість формування криміналістичних рекомендацій у вигляді криміналістичних методик шляхом окреслення підходів до технологій побудови таких методик⁶, ми вбачаємо криміналістичну класифікацію кримі-

нальних правопорушень актуальною проблемою для дослідження.

Мета статті

Розробити криміналістичну класифікацію кримінальних правопорушень, пов'язаних із контрабандою, на підставі найбільш значущих криміналістичних ознак.

Методи дослідження

Методологічним підґрунтям дослідження є загальнонаукові та спеціальні наукові методи. Методи аналізу й синтезу, а також діалектичні, системно-структурний і системно-функціональний забезпечили логічне викладення думок, їхню аргументацію та узагальнення у вигляді висновків. Дані, піддані аналізу в цій праці, зібрано шляхом вивчення положень законодавчих актів, теоретичних наукових досліджень і проаналізовано із застосуванням якісного підходу судової практики.

2 Шепітько В. Ю. Криміналістика : підручник. Київ, 2010. С. 324.

3 Тіщенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів : монографія. Одеса, 2007. С. 44.

4 Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо криміналізації контрабанди товарів : Закон України від 09.12.2023 р. № 3513-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3513-20#n6> (дата звернення: 20.02.2025).

5 Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III (зі змін та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 20.02.2025).

6 Книженко С. Особливості розслідування злочинів проти правосуддя, що вчиняються свідками, потерпілими або іншими особами шляхом перешкоджання встановленню істини у справі. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2016. № 3 (45). С. 61—65. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnapu_2016_3_11 (дата звернення: 20.02.2025) ; Мазур А. П. Побудова криміналістичних версій на початковому етапі розслідування окремих видів злочинів проти правосуддя. *Право і суспільство*. 2015. № 4. Ч. 2. С. 193—198. URL: http://www.pravoisusilstvo.org.ua/archive/2015/4_2015/part_2/34.pdf (дата звернення: 20.02.2025) ; Романаускас К. А. Основи методики розслідування надання завідомо неправдивих показань свідком і потерпілим : монографія / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. В. О. Гусевої. Харків, 2024. 203 с. ; Русанівська Д. Д. Розслідування втручання в діяльність захисника чи представника особи : дис. ... д-ра філос. Київ, 2023. 260 с. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/87c654d4-47e0-4e7b-ae7c-8ecfdc784aaf/content> (дата звернення: 20.02.2025).

Аналіз основних досліджень і публікацій

Проблеми протидії та розслідування контрабанди, а також питання застосування спеціальних знань у цьому процесі досліджували такі українські науковці: А. Буга, І. Гора, Л. Капітанчук, О. Кофанова, О. Кузнецова, Р. Малюга, А. Падалка, А. Полях, І. Рудницький, А. Свінцицький, В. Топчій, Я. Фурман, В. Шевчук та ін.

В. Шевчук для сприяння розробленню методик розслідування контрабанди назвав перспективним узагальнення та систематизацію способів скоєння цього злочину з урахуванням конкретних об'єктів незаконного переміщення. Як зазначив учений, доцільно виокремити способи контрабанди товарів, ювелірних виробів, дорогоцінних металів тощо. Важливо також класифікувати методи незаконного переміщення відповідно до конкретних видів контрабанди. Наприклад, визначити особливості контрабандного ввезення та вивезення підакцизної продукції, продовольчих і промислових товарів, алкогольних напоїв, тютюнових виробів, спирту, пально-мастильних матеріалів, автомобілів, нафтопродуктів, кольорових металів, енергоносіїв, інших ресурсів. Дослідник зауважує: удосконалення системи збирання й узагальнення інформації про найбільш поширені способи контрабан-

ди в Україні сприятимуть ефективнішій боротьбі із цим видом злочинної діяльності⁷.

Я. Фурман акцентував увагу на необхідності протидії злочинним посяганням на культурні цінності, твори мистецтва й антикваріат фахівців-мистецтвознавців, співробітників музеїв і картинних галерей: він розробив основи методики розслідування цього виду кримінального правопорушення⁸.

Р. Малюга здійснив ґрунтовний аналіз різноманітних аспектів доказування контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їхніх аналогів і прекурсорів, а також фальсифікованих лікарських засобів на стадії досудового розслідування. Низьку ефективність розслідування цього виду контрабанди дослідник пояснює не лише тим, що значну частину таких злочинів учиняють організовані злочинні угруповання, які діють конспіративно й мають корумповані зв'язки в митних, правоохоронних і судових органах: додатковими чинниками він називає неоднозначне розуміння працівниками правоохоронних органів сутності, меж, предмета, засобів та інших елементів кримінального процесуального доказування, недостатню наукову розробленість відповідних теоретичних аспектів, а також відсутність практичних рекомендацій щодо доказування на етапі досудового розслідування у таких кримінальних провадженнях⁹.

- 7 Шевчук В. М. Розділ VIII «Розслідування контрабанди» / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. Розслідування злочинів у сфері господарської діяльності: окремі криміналістичні методики : монографія ; за ред. проф. В. Ю. Шепітька. Харків, 2006. С. 481—537. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI/PRAVO/Shepitko_Rozslid_2006.pdf (дата звернення: 20.02.2025).
- 8 Фурман Я. В. Основи методики розслідування контрабанди культурних цінностей : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2009. 22 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0410U001200> (дата звернення: 20.02.2025).
- 9 Малюга Р. В. Кримінальне процесуальне доказування контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів у досудовому розслідуванні : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 273 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0415U005439> (дата звернення: 20.02.2025).

А. Буга наголосила на важливості залучення спеціалістів до розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним обігом лікарських засобів¹⁰. Позитивно слід відзначити здійснену дослідницею класифікацію кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом, зокрема контрабандою лікарських засобів. Відповідно до позиції науковиці, під криміналістичною класифікацією необхідно розуміти процес реалізації інтелектуальних здібностей уповноваженого суб'єкта в контексті впорядкування та систематизування об'єктів шляхом їх поділу за допомогою логічних операцій, тобто досліджувані явища або предмети об'єднують у певну систему відповідно до передбачених криміналістично значущих критеріїв. Іншими словами, їх об'єднують у групи залежно від спільних характеристик і відмінностей, визначених на підставі заздалегідь обумовлених криміналістичних ознак¹¹.

Загальнотеоретичні аспекти криміналістичної класифікації злочинів досліджували: С. Бондар, В. Гусева, В. Журавель, Ю. Комаринська, В. Корж, С. Книженко, М. Кривонос, В. Малярова,

Т. Матюшкова, О. Самойленко, Р. Степанюк, О. Пчеліна, Б. Щур¹². Науковці розкрили сутність і особливості застосування криміналістичної класифікації, визначили її значення та створили підґрунтя для подальших досліджень у цій сфері. Вони також обґрунтували доцільність застосування певних критеріїв для класифікації кримінальних правопорушень. Попри значний внесок у розвиток цієї тематики, деякі специфічні класифікації правопорушень до сьогодні залишаються недостатньо дослідженими (зокрема, злочини проти правосуддя).

Дослідники також періодично звертаються до проблематики класифікації кримінальних правопорушень, пов'язаних із контрабандою. Водночас наявні дослідження поки не дають змоги комплексно розв'язати це завдання й окреслити перспективи побудови окремих криміналістичних методик розслідування.

Викладення основного матеріалу дослідження

Кримінальні правопорушення та їхні групи (як самостійні об'єкти пізнання)

10 Буга А. Ю. Методика розслідування злочинів, пов'язаних з незаконним обігом лікарських засобів : дис. ... д-ра філос. Одеса, 2020. 258 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0822U100024> (дата звернення: 20.02.2025).

11 Там само.

12 Щур Б. В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик : монографія. Харків, 2010. 319 с. ; Гусева В. О. Теоретичні основи методики розслідування злочинів проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності : дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2021. 538 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/442209993.pdf> (дата звернення: 20.02.2025) ; Книженко С. О. Криміналістична класифікація злочинів проти правосуддя. *Право і безпека*. 2013. № 1 (48). С. 113—118. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2013_1_26 (дата звернення: 20.02.2025) ; Самойленко О. А. Криміналістична класифікація злочинів, вчинених із використанням обстановки кіберпростору. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2018. Вип. 49. Т. 2. С. 162—166. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a3762107-fa9f-4672-8044-18c86f567c0a/content> (дата звернення: 20.02.2025) ; Степанюк Р. Л. Криміналістична класифікація злочинів, що вчиняються в бюджетній сфері України. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2010. № 4 (51). Ч. 1. С. 175—180. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2010_4%281%29__24 (дата звернення: 20.02.2025).

можна ґрунтовно дослідити в разі застосування класифікаційного методу, а також методів індукції й дедукції. Комплексне їх застосування із дотриманням правил формальної логіки дає змогу заглибитися від цілого до структурних компонентів, частин і навпаки. Такий підхід гарантує виокремлення закономірностей між їхніми частинами та елементами, визначення взаємозв'язку між ними, а також підстав та особливостей взаємодії у межах системи, яка стала об'єктом дослідження¹³. Отже, класифікаційний метод створює передумови для пізнання сутності кримінально-правових явищ, розробляє рекомендації щодо їх пізнання науковцями та в процесі слідчої діяльності.

Варто погодитися з М. Кривоносом, який відзначав переваги цього методу дослідження в контексті злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів. На його думку, така класифікація сприяє:

- розробленню програми дій слідчого під час здійснення досудового розслідування;
- систематизуванню ознак предмета кримінального правопорушення, формуванню алгоритмів його криміналістичного дослідження;
- удосконаленню інформаційного забезпечення слідчої діяльності, правовому й організаційному регулюванню різних напрямів піз-

навальної діяльності сторони обвинувачення;

- визначенню форм і завдань взаємодії між суб'єктами інформаційно-аналітичної діяльності під час розслідування кримінальних правопорушень¹⁴.

Отже, криміналістичну класифікацію можна застосовувати щодо злочинів, які мають доволі чіткі криміналістично значущі критерії. Оскільки предметом нашого дослідження є група злочинів, об'єднаних за ознаками родового об'єкта концептуальних складових механізму кримінально протиправної діяльності та способів учинення, ми вважаємо, що завдання із розроблення криміналістичної класифікації кримінальних правопорушень, пов'язаних із контрабандою, є цілком обґрунтованим.

Кожна класифікація кримінальних правопорушень ґрунтується на певних ознаках або критеріях. Узагальнення теоретичних підходів дає змогу стверджувати, що в науковій спільноті зберігається певний плюралізм поглядів щодо сутності класифікаційних критеріїв.

Наприклад, С. Чернявський і Р. Довбаш вважають, що класифікувати злочини можна з одночасним урахуванням кримінально-правових характеристик і криміналістичних критеріїв, що дає змогу виокремити три основні групи злочинів: базові, споріднені та супутні¹⁵.

13 Тищенко В. В. Корыстно-насильственные преступления: криминалистический анализ : монография. Одесса, 2002. С. 18. URL: <https://coollib.cc/b/425251-valeriy-vladimirovich-tishchenko-koryistno-nasilstvennyie-prestupleniya-kriminalisticheskiy-analiz/read> (дата звернення: 26.02.2025).

14 Кривонос М. В. Криміналістична класифікація злочинів як наукова основа застосування спеціальних знань у розслідуванні злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. *Вісник Академії митної служби України. Сер.: Право*. 2012. № 2. С. 134. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamsup_2012_2_23 (дата звернення: 20.02.2025).

15 Чернявський С. С., Довбаш Р. С. Протидія злочинам, пов'язаним з незаконним відшкодуванням податку на додану вартість : наук.-практ. посіб. Київ, 2009. С. 22–23.

Базові злочини є ключовим елементом механізму злочинної діяльності. Вони відображають основну спрямованість протиправних дій особи або групи осіб і забезпечують досягнення злочинної мети. *Споріднені (допоміжні) злочини* — це правопорушення, які є способом або необхідною умовою для підготовки, реалізації чи приховування базових злочинів. Вони здатні сприяти маскуванню слідів кримінально протиправної діяльності або окремих її епізодів. *Супутні злочини* мають певні спільні ознаки з базовими, проте відрізняються за окремими кримінально-правовими та криміналістичними характеристиками¹⁶.

Б. Лук'янчиков, досліджуючи різновиди криміналістичних методик, зазначав, що критеріями їх класифікації можуть бути закономірності, з'ясовані як під час скоєння злочину, так і в процесі його пізнання суб'єктом кримінального провадження. Науковець наголошував, що для класифікації доцільно застосовувати не лише формальні ознаки (наприклад, об'єкт злочинного посягання), а й змістовні критерії, які мають визначальне значення для процесу розслідування та враховують специфічні криміналістичні особливості злочинів¹⁷.

Подібний підхід поділяє і В. Тіщенко, який класифікував корисливо-насильницькі злочини за елементами криміналістичної характеристики, виокремивши поміж них такі групи:

- за особою злочинця — зважають на кількість учасників злочину,

рівень організованості, вік, стать, місце роботи або навчання, професійну діяльність, хобі, а також зв'язок між злочинцем і потерпілим;

- за об'єктом посягання — беруть до уваги особу потерпілого та предмет злочинного зазіхання;
- за обстановкою вчинення — аналізують місце, час та інші обставини, що супроводжували злочин;
- за способом — розглядають методи підготовки, безпосереднього вчинення та приховування злочину;
- за наслідками — оцінюють результати злочину та його наслідки¹⁸.

Ця класифікація сприяє більш докладному аналізу корисливо-насильницьких злочинів, що своєю чергою забезпечує розроблення ефективних методик їх розслідування.

Щодо напрацювань учених в огляді обраного нами предмета дослідження, то слід звернутися до класифікації кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності. Комплексно останні досліджує С. Трач — визначаючи перспективи розроблення окремих методик розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, учений запропонував класифікувати їх за такими критеріями:

- 1) сферою господарської діяльності (галузевий підхід):
 - розслідування правопорушень, пов'язаних із порушенням порядку обігу грошей, цінних паперів та інших фінансових документів;

16 Чернявський С. С., Довбаш Р. С. Зазнач. твір. С. 22—23.

17 Бахін В., Лук'янчиков Б. Склад і призначення криміналістичної характеристики злочинів. *Правничий часопис Донецького університету*. 2000. № 1 (4). С. 39—43; Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є., Петраєв С. Ю. Криміналістична характеристика в структурі методики розслідування злочинів. *Криміналістика і судова експертиза*. 2021. Вип. 66. С. 178—190. DOI: 10.33994/kndise.2021.66.19 (дата звернення: 26.02.2025); Лук'янчиков Б. Вневидові методики розслідування злочинів як напрямок удосконалення криміналістичної методики: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2001. 194 с.

18 Тіщенко В. В. Зазнач. твір.

- розслідування правопорушень із ухилення від оподаткування;
 - розслідування злочинів у сфері бюджетного регулювання;
 - розслідування правопорушень, пов'язаних із незаконним переміщенням товарів через митний кордон України;
 - розслідування порушень із ведення підприємницької та іншої господарської діяльності;
 - розслідування злочинів, спрямованих проти прав і законних інтересів кредиторів;
- 2) кримінально-правовою (видовою) характеристикою:
- розслідування базових кримінальних правопорушень (злочини, передбачені у розд. VII КК¹⁹);
 - розслідування підпорядкованих кримінальних правопорушень (ст. 190, 191 КК²⁰);
 - розслідування супутніх кримінальних правопорушень (ст. 364, 366 КК²¹);
- 3) іншими криміналістично значущими критеріями:
- залежно від специфіки господарських операцій, у межах яких учинено правопорушення;
 - відповідно до способу скоєння злочину;
 - з урахуванням особливостей предмета кримінального правопорушення тощо²².
- Наведена вище класифікація дає змогу ефективніше структурувати методики розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності та зважати на їхні ключові особливості.
- С. Тюленев, досліджуючи кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності, пов'язані з незаконним заволодінням активами суб'єктів господарювання, запропонував класифікувати їх за такими критеріями:
- безпосереднім об'єктом посягання;
 - предметом кримінальних правопорушень;
 - видом господарської діяльності, що зазнала злочинного впливу;
 - характером і формою вияву слідів злочинної діяльності;
 - характером отриманого кримінально протиправного результату;
 - особливостями складу осіб, залучених до реалізації злочинного умислу;
 - характером дій, які здійснюють рейдери²³.
- За підходом В. Усатого, основними критеріями класифікації кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності є такі:
- вид економічних інтересів, що зазнав шкоди;
 - статус суб'єкта у сфері господарських правовідносин, щодо якого скоєно злочин;
 - тип застосованих знарядь і засобів;

19 Кримінальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 20.02.2025).

20 Там само.

21 Там само.

22 Троч С. С. Концепція методики розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2021. Вип. 2. Т. 2. С. 93, 99. DOI: [10.32844/2618-1258.2021.2.2.16](https://doi.org/10.32844/2618-1258.2021.2.2.16) (дата звернення: 20.02.2025).

23 Тюленев С. А. Криміналістична класифікація злочинів і кримінальних проступків, пов'язаних із протиправними посяганнями на активи суб'єктів господарювання. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2024. Т. 106. № 3. С. 235—246. DOI: [10.32631/v.2024.3.20](https://doi.org/10.32631/v.2024.3.20) (дата звернення: 20.02.2025).

- вид господарської діяльності та галузь виробництва, до яких належить постраждалий суб'єкт господарювання;
- форма співучасті осіб, які скоїли злочин;
- характерні ознаки особи злочинця;
- спосіб учинення правопорушення;
- особливості предмета злочинного посягання та суспільні відносини, що зазнали шкоди;
- розмір завданої шкоди;
- вид застосованого насильства (якщо мало місце);
- правовий режим, у межах якого відбулося кримінальне правопорушення;
- вид наслідків, що настали²⁴.

Як додаткові критерії автор розглядає:

- мету й мотиви, які керували винною особою або групою осіб під час учинення правопорушення;
- наявність підготовчих дій та інших чинників, що вплинули на реалізацію злочинного задуму²⁵.

Криміналістичну класифікацію злочинів, пов'язаних із незаконним обігом лікарських засобів, як зауважує А. Буга, можна розробляти на підставі таких критеріїв:

- за способом скоєння злочину (зокрема, за формою злочинної діяльності; за застосуванням знарядь і засобів; за способом фальсифікації лікарських засобів; за способом розповсюдження незаконних лікарських засобів);

- за легальністю інфраструктури (незаконний обіг через офіційно зареєстровані підприємства; злочини, скоєні через нелегальних учасників фармацевтичного ринку, здійснювані одночасно в легальному й нелегальному секторах фармацевтичної діяльності; участь посадових осіб державних установ у злочинній схемі);
- за фактом здійснення приховування (злочини, сліди правопорушення за якими приховують і не приховують);
- за предметом злочинного посягання (фальсифіковані, отруйні або сильнодіючі лікарські засоби; кошти, отримані від незаконного обігу лікарських препаратів; обладнання для нелегального виробництва лікарських засобів; ліки, щодо яких порушено порядок доклінічних і клінічних випробувань або державної реєстрації);
- за обстановкою скоєння злочину (локалізація; масштаб; міжнародний характер);
- за місцем скоєння злочину;
- за тривалістю незаконного обігу (короткотривалий; довгостроковий);
- за особою злочинця (за соціальним і професійним статусом; за кількістю учасників; за наявністю злочинного досвіду; за гендерною ознакою; за мотивами злочину);
- за жертвами або потерпілими (за ознаками потерпілої сторони; за характером завданої шкоди)²⁶.

24 Усатий В. О. Криміналістична класифікація кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2024. Т. 107. № 4. С. 220—230. DOI: 10.32631/v.2024.4.20 (дата звернення: 20.02.2025).

25 Там само.

26 Буга А. Ю. Криміналістична класифікація злочинів, пов'язаних з незаконним обігом лікарських засобів. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Вип. 2 (27). Т. 2. С. 77—83. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pjuv_2019_2%282%29__18 (дата звернення: 20.02.2025).

Наведена класифікація дає змогу всебічно аналізувати незаконний обіг лікарських засобів, що сприяє підвищенню ефективності розслідування подібних злочинів і запобігання їм. Водночас у наведених позиціях автори запропонували чимало класифікаційних критеріїв, які можна застосувати для групування кримінальних правопорушень.

З огляду на викладене, узагальнимо: науковці покладають в основу визначених критеріїв найбільш значущі криміналістичні підстави (ознаки, характеристики). На нашу думку, ними можна визнати елементи механізму кримінально протиправної діяльності, криміналістичних характеристик кримінальних правопорушень.

У контексті кримінальних правопорушень, пов'язаних з контрабандою, вагомим значення набувають способи вчинення кримінального правопорушення, поміж яких, зокрема: 1) учинені з приховуванням від митного контролю; 2) реалізовані поза митним контролем. Я. Фурман виокремив низку способів незаконного переміщення культурних цінностей через кордон, учиненого з уникненням митного контролю, як-от: застосування схованок та інших методів, що ускладнюють виявлення контрабандних предметів під час перевірки; транспортування у супроводжуваному або несупроводжуваному вантажі; людиною або твариною; маскування за допомогою надання предметам зовнішнього вигляду інших речей²⁷. Ще одним поширеним способом реалізації злочинного умислу, спрямованого на контрабанду, є надання митним орга-

нам фальсифікованих документів — підроблених, отриманих незаконним шляхом або таких, що містять неправдиву інформацію. До цього переліку належать випадки, коли документи, необхідні для переміщення одних товарів, використовують для нелегального перевезення інших, а також фізичне (матеріальне) підроблення супровідної документації. Окремо дослідник виокремив способи контрабанди, здійснюваної поза контролем митних органів: незаконне переміщення поза місцями розташування митних пунктів, перетин кордону в неробочий час, застосування незаконних механізмів для звільнення від митного контролю²⁸.

У науковій літературі способи вчинення контрабанди шляхом приховування від митного контролю також класифікують як переміщення шляхом: 1) застосування схованок; 2) застосування різних способів «фізичного приховування»; 3) фальсифікування митних та інших документів²⁹.

Отже, класифікаційно значущим є спосіб учинення кримінального правопорушення, що зумовлює інші специфічні особливості, на які слід зважати під час розроблення науково обґрунтованих рекомендацій із розслідування злочинів. Наприклад, застосування підроблених документів під час скоєння злочину актуалізує потребу їх відшукувати, вилучати й експертно досліджувати. Надалі необхідно з'ясувати особистість підrobника, застосовані ним знаряддя і засоби та ін. Такі завдання зумовлені передусім обставинами, що підлягають установленню, які своєю чергою також є ситуативно залежними. Окреслені чинники

27 Фурман Я. В. Зазнач. твір. С. 8. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0410U001200> (дата звернення: 20.02.2025).

28 Там само.

29 Шевчук В. М. Зазнач. твір. С. 489—493. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI/PRAVO/Shepitko_Rozslid_2006.pdf (дата звернення: 20.02.2025).

зумовлюють потребу у проведенні цілого комплексу слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій. Отже, безумовно, спосіб учинення кримінальних правопорушень можна застосовувати як підставу для криміналістичної класифікації досліджуваних нами кримінальних правопорушень.

Таке саме вагоме криміналістичне значення, як спосіб, для пов'язаних із контрабандою кримінальних правопорушень має сам предмет посягання. Станом на сьогодні законодавець криміналізував контрабанду:

- отруйних і сильнодіючих речовин, культурних цінностей, зброї або боеприпасів (окрім гладкоствольної мисливської зброї або бойових припасів до неї), частин вогнепальної нарізної зброї, вибухівки, радіоактивних матеріалів, спеціальних технічних засобів для негласного отримання інформації (ст. 201 КК);
- лісоматеріалів та пиломатеріалів цінних і рідкісних порід дерев, лісоматеріалів необроблених, а також інших лісоматеріалів, заборонених до вивозу за межі митної території держави (ст. 201-1 КК);
- товарів (ст. 201-3 КК);
- підакцизних товарів, окрім електроенергії (ст. 201-4 КК) ³⁰.

Тож кримінальні правопорушення, пов'язані з контрабандою, можна класифікувати за окремими ознаками предмета контрабанди. Так, за можливістю поширення у вільному обігу предмета контрабанди їх можна об'єднати у дві самостійні групи: 1) кримінальні правопорушення, предметом контрабанди яких є товари й інші цінності у вільному обігу; 2) кримінальні правопорушення, предметом контрабанди яких є обме-

жені до вільного або вилучені законом із цивільного обігу товари, речовини й засоби.

Як додаткові підстави для класифікації кримінальних правопорушень, пов'язаних із контрабандою, можна застосувати ще й такі критерії: час, обстановка та місце вчинення кримінальних правопорушень; застосовані знаряддя та засоби; деякі характеристики особистості контрабандиста або групи контрабандистів тощо.

Висновки

Вагомим рівнем суспільної небезпеки характеризується група кримінальних правопорушень, що посягають на суспільні відносини у сфері забезпечення господарської діяльності, зокрема ті, що пов'язані з контрабандою. Цей вид кримінальних правопорушень (попри наявність певних спільних ознак) охоплює доволі різноманітні (за окремими ознаками) види та форми кримінально протиправної діяльності. Це передусім стосується особливостей предмета контрабанди і способів учинення кримінальних правопорушень. На підставі узагальнення теоретичних підходів до проведення криміналістичної класифікації кримінальних правопорушень, обґрунтовано необхідність застосування підходу, який під час дослідження правових явищ передбачає одночасне врахування як кримінально-правових, що є базовими, так і криміналістично значущих ознак.

Проведений аналіз законодавчих і теоретичних підходів дає змогу виокремити основні класифікаційні критерії кримінальних правопорушень, пов'язаних із контрабандою: 1) спосіб реалізації злочинного умислу контрабандистів; 2) особливості предмета

30 Кримінальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 20.02.2025).

контрабанди. За способом реалізації злочинного умислу контрабандистів можна вирізнити такі групи кримінальних правопорушень: 1) учинені з приховуванням предметів контрабанди від контролю митників (із застосуванням допоміжних знарядь і засобів); 2) реалізовані поза митним контролем.

За особливостями предмета контрабанди запропоновано виокремлювати кримінальні правопорушення, пов'язані з незаконним переміщенням через кордон об'єктів, визначених у ст. 201, 201-1, 201-3, 201-4 КК. За можливістю поширення та перебування у вільному обігу досліджувані кримінальні правопорушення можна об'єднати у дві самостійні групи, предметом яких стали: 1) речі, не вилучені законом із вільного обігу; 2) обмежені до вільного або вилучені законом із цивільного обігу товари, речовини й засоби.

Додатковими критеріями для класифікації кримінальних правопорушень, пов'язаних із контрабандою, можуть бути: час, обстановка та місце вчинення кримінальних правопорушень; застосовані знаряддя й засоби; деякі характеристики особистості контрабандиста або групи контрабандистів тощо.

Forensic Classification of Criminal Offenses Related to Smuggling

Yurii Kovalov

This article purpose is to develop a forensic classification of criminal offenses related to smuggling based on the most significant forensic signs. Methodological research basis are general scientific and special scientific methods. Separate group of criminal offenses that encroach on social relations in the field of ensuring economic activity is related to smuggling. This type of criminal offenses (despite availability of certain common signs) covers quite diverse types and

forms of criminally illegal activity. This primarily concerns specifics of smuggling topic and the methods of committing criminal offenses. As a result of generalization of theoretical approaches to conducting forensic classification of criminal offenses, the need to apply an approach that, while studying legal phenomena, involves simultaneous consideration of both criminal-legal, which are basic and forensically significant, signs is substantiated. The main classification criteria for criminal offenses related to smuggling are: 1) method of implementing the criminal intent of smugglers; 2) topic characteristics of smuggling. According to the method of implementation, the following groups of criminal offenses can be distinguished: 1) those committed with concealment of contraband from customs control (using auxiliary tools and means); 2) those committed outside customs control. According to characteristics of smuggling topic, it is proposed to distinguish criminal offenses related to the illegal movement across the border of objects defined in Articles 201, 201-1, 201-3, 201-4 of the Criminal Code of Ukraine. According to possibility of the spread and free circulation of contraband items, criminal offenses under investigation can be divided into two independent groups: 1) criminal offenses whose subject matter is things not removed from free circulation by law; 2) criminal offenses whose subject matter is contraband goods, substances and means restricted or removed from civil circulation by law.

Keywords: *smuggling; forensic classification; criminal offense; crime; types and groups of criminal offenses; forensic methods.*

Фінансування

Це дослідження не отримало жодного спеціального гранту від фінансових установ у державному, комерційному або некомерційному секторах.

Відмова від відповідальності

Засновники не грали жодної ролі у розробленні дослідження, добиранні й аналізованні даних, рішеннях про публікацію або підготовку рукопису.

Учасники

Автор зробив свій внесок винятково в інтелектуальну дискусію, що є основою цього документа, дослідження судової практики, написання та редагування, і бере на себе відповідальність за її зміст і тлумачення.

Декларація щодо конфлікту інтересів

Автор заявляє, що у нього відсутній конфлікт інтересів.

References

- Bakhin, V., Luk'ianchikov, B. (2000). Sklad i pryznachennia kryminalistychnoi kharakterystyky zlochniv [Structure and Purpose of Forensic Crime Profile]. *Pravnychi chasopys Donetskoho universytetu*. № 1 (4) [in Ukrainian].
- Buha, A. Yu. (2019). Kryminalistychna klasyfikatsiia zlochniv, pov'iazanykh z nezakonnym obihom likarskykh zasobiv [Forensic classification of crimes related to drug trafficking]. *Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk*. Vyp. 2 (27). T. 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pjuv_2019_2%282%29__18 [in Ukrainian].
- Buha, A. Yu. (2020). *Metodyka rozsliduvannia zlochniv, pov'iazanykh z nezakonnym obihom likarskykh zasobiv* [Methods of investigation of crimes associated with drug trafficking] : dys. ... d-ra filos. Odesa. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0822U100024> [in Ukrainian].
- Cherniavskiy, S. S., Dovbash, R. S. (2009). *Protydiia zlochnam, pov'iazanykh z nezakonnym vidshkoduvanniam podatku na dodanu vartist* [Counteracting crimes related to illegal value added tax refunds] : nauk.-prakt. posib. Kyiv [in Ukrainian].
- Furman, Ya. V. (2009). *Osnovy metodyky rozsliduvannia kontrabandy kulturnykh tsinnosti* [The fundamentals of methodology of investigation of cultural property smuggling] : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk. Kyiv. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0410U001200> [in Ukrainian].
- Husieva, V. O. (2021). *Teoretychni osnovy metodyky rozsliduvannia zlochniv proty avtorytetu orhaniv derzhavnoi vlady u sferi pravokhoronnoi diialnosti* [Theoretical bases of a methods of investigating crimes against authority of public authorities in terms of law enforcement activity] : dys. ... d-ra yuryd. nauk. Kharkiv. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/442209993.pdf> [in Ukrainian].
- Knyzhenko, S. (2016). *Osoblyvosti rozsliduvannia zlochniv proty pravosuddia, shcho vchyniautsia svidkami, poterpilymy abo inshymy osobamy shliakhom pereshkodzhannia vstanovlenniu istyny u spravi* [Features of Investigation of Crimes Against Justice Committed by Witnesses, Victims or Other Persons By Preventing the Establishment of the Truth]. *Visnyk Natsionalnoi akademii prokuratury Ukrainy*. № 3(45). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnapu_2016_3_11 [in Ukrainian].
- Knyzhenko, S. O. (2013). *Kryminalistychna klasyfikatsiia zlochniv proty pravosuddia* [Forensic classification of crimes against justice]. *Pravo i bezpeka*. № 1 (48). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2013_1_26 [in Ukrainian].
- Kryvochenko, L. M. (2010). *Klasyfikatsiia zlochniv za stupenem tiazhkosti u Kryminalnomu kodeksi Ukrainy* [Classification of crimes by severity in the Criminal Code of Ukraine]. Kyiv [in Ukrainian].
- Kryvonos, M. V. (2012). *Kryminalistychna klasyfikatsiia zlochniv yak naukova osnova zastosuvannia spetsialnykh znan u rozsliduvanni zlochniv u sferi obihu narkotychnykh zasobiv, psykhotropnykh rehovyn, yikh analohiv abo prekursoriv* [Forensic classification of crimes as a scientific basis for the application of special knowledge in the investigation of crimes in the field of trafficking in narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues or precursors]. *Visnyk Akademii mytnoi sluzhby Ukrainy. Ser.: Pravo*. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vam-sup_2012_2_23 [in Ukrainian].
- Luk'ianchikov, B. (2001). *Vneyyvodi metodyky rozsliduvannia zlochniv yak napriamok udoskonalennia kryminalistychnoi metodyky* [Non-Standard Methodologies of Crime Investigation as a Direction for Improving Forensic Methodology] : dys. ... kand. yuryd. nauk. Kyiv [in Ukrainian].

- Luk'ianchykov, Ye. D., Luk'ianchykov, B. Ye., Petriaiev, S. Yu. (2021). Kryminalistychna kharakterystyka v strukturi metodyky rozsliduvannia zlochyniv [Forensics Characteristics in the Structure of the Crime Investigation Methodology]. *Kryminalistyka i sudova ekspertyza*. Vyp. 66. DOI: [10.33994/kndise.2021.66.19](https://doi.org/10.33994/kndise.2021.66.19) [in Ukrainian].
- Maliuha, R. V. (2015). *Kryminalne protsesualne dokazuvannia kontrabandy narkotychnykh zasobiv, psykhotropnykh rehovyn, yikh analohiv chy prekursoriv abo falsyfikovanykh likarskykh zasobiv u dosudovomu rozsliduvanni* [Criminal procedure proving of smuggling of narcotics, psychotropic substances, their analogues or precursors or counterfeit drugs in pre-trial investigation] : dys. ... kand. yuryd. nauk. Kyiv. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0415U005439> [in Ukrainian].
- Mazur, A. P. (2015). Pobudova kryminalistychnykh versii na pochatkovomu etapi rozsliduvannia okremykh vydiv zlochyniv proty pravosuddia [Building forensic versions at the initial stage of the investigation of certain types of crimes against justice]. *Pravo i suspilstvo*. № 4. Ch. 2. URL: http://www.pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2015/4_2015/part.2/34.pdf [in Ukrainian].
- Romanauskas, K. A. (2024). *Osnovy metodyky rozsliduvannia nadannia zavidomo nepravdyvykh pokazan svidkom i poterpylym* [Basics of the investigation methodology for knowingly false testimony by witnesses and victims] : monohrafiia / za zah. red. d-ra yuryd. nauk, prof. V. O. Husievoi. Kharkiv [in Ukrainian].
- Rusanivska, D. D. (2023). *Rozsliduvannia vtruchannia v diialnist zakhysnyka chy predstavnyka osoby* [Investigating interference in the activities of a defense attorney or a person's representative] : dys. ... d-ra filos. Kyiv. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/87c654d4-47e0-4e7b-ae7c-8ecfdc784aaf/content> [in Ukrainian].
- Samoilenko, O. A. (2018). Kryminalistychna klasyfikatsiia zlochyniv, vchynenykh iz vykorystanniam obstanovky kiberprostiru [Kriminalistic classification crimes accomplished with using of cyberspace environment]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. Serii: Pravo. Vyp. 49. T. 2. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a3762107-fa9f-4672-8044-18c86f567c0a/content> [in Ukrainian].
- Shchur, B. V. (2010). *Teoretychni osnovy formuvannia ta zastosuvannia kryminalistychnykh metodyk* [Theoretical and practical foundations of crime investigation methodology] : monohrafiia. Kharkiv [in Ukrainian].
- Shepitko, V. Yu. (2010). *Kryminalistyka* [Criminalistics] : pidruchnyk. Kyiv [in Ukrainian].
- Shevchuk, V. M. (2006). Rozdil VIII «Rozsliduvannia kontrabandy» [Section VIII «Investigation of smuggling»] / V. Yu. Shepitko, V. O. Konovalova, V. A. Zhuravel ta in. *Rozsliduvannia zlochyniv u sferi hospodarskoi diialnosti: okremi kryminalistychni metodyky* : monohrafiia ; za red. prof. V. Yu. Shepitka. Kharkiv. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI/PRAVO/Shepitko_Rozslid_2006.pdf [in Ukrainian].
- Stepaniuk, R. L. (2010). Kryminalistychna klasyfikatsiia zlochyniv, shcho vchyniautsia v biudzhetnii sferi Ukrainy [Forensic classification of crimes committed in the budgetary sphere of Ukraine]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav*. № 4 (51). Ch. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnusv_2010_4%281%29__24 [in Ukrainian].
- Tishchenko, V. V. (2007). *Teoretychni i praktychni osnovy metodyky rozsliduvannia zlochyniv* [Theoretical and practical foundations of crime investigation methodology] : monohrafiia. Odesa [in Ukrainian].
- Tishhenko, V. V. (2002). *Korystno-nasilstvennye prestupleniya: kriminalisticheskij analiz* [Profitable and violent crimes: forensic analysis] : monografiia. Odessa. URL: <https://coollib.cc/b/425251-valeriy-vladimirovich-tishchenko-korystno-nasilstvennyie-prestupleniya-kriminalisticheskij-analiz/read> [in Russian].
- Tiulieniev, S. A. (2024). Kryminalistychna klasyfikatsiia zlochyniv i kryminalnykh prostupkiv, pov'iazanykh iz protypravnymy posiahanniamy na aktyvy sub'ektiv hospodariuvannia [Forensic classification of crimes and misdemeanours related to unlawful encroachments on the assets of

business entities]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav*. T. 106. № 3. DOI: 10.32631/v.2024.3.20 [in Ukrainian].

Trach, S. S. (2021). Kontseptsiiia metodyky rozsliduvannia kryminalnykh pravoporushen u sferi hospodarskoi diialnosti [Concept of methods of investigation of criminal offenses in the field of economic activity]. *Naukovyi visnyk publichnoho ta pryvatno-*

ho prava. Vyp. 2. T. 2. DOI: 10.32844/2618-1258.2021.2.2.16 [in Ukrainian].

Usatyi, V. O. (2024). Kryminalistychna klasyfikatsiia kryminalnykh pravoporushen u sferi hospodarskoi diialnosti [Criminalistics classification of criminal offences in the field of economic activity]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav*. T. 107. № 4. DOI: 10.32631/v.2024.4.20 [in Ukrainian].

Ковальов, Ю. (2025). Криміналістична класифікація кримінальних правопорушень, пов'язаних із контрабандою. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Вип. 1 (38). С. 97–111. DOI: 10.32353/khrife.1.2025.07.